

Die uw jeugd vernieuwt
als die van een arend...

De Reformatie

WEEKBLAD TOT ONTWIKKELING VAN HET GEREFORMEERDE LEVEN

GELOVIG KRUISDRAGEN IV (slot)*

Dk vierde artikel is een nabeschuiving op de 33e preek uit het **Huysboec** van Bullinger. Bullinger kende **zijn** bijbel door en door. Eerbiedig sprak hij over de rechtvaardige God Die voor Zijn kinderen tegelijk hemelse **Vader** is. Hij kende de beproevingen van Gods kinderen. Hij **wist ook** van grote **kracht**. Hij riep op om in alle moeite te vertrouwen op de **Here God**. Zijn preek **biedt** troost, ook nu nog, in de 20e eeuw.

Mestvaaltbestaan

Bullinger spreekt vanuit de werkelijkheid van ons aangevochten christenbestaan. In de preek **keert** de lijdende Job tot zeven keer toe **terug**. Job op de mestvaalt, het verhaal spreekt veel mensen aan. Mensen zitten met vragen die onbeantwoord **blijven**. Job op de mestvaalt is van iedere tijd. Rembrandt bijvoorbeeld maakte van hem al een kunstwerk.

Job was geen heiden. Hij kende de Here. 'Hij **was** vroom en oprecht, godvrezend en wijkende van het **kwaad**' (Job 1, 1b). Lijden en dood walsen op een gelovige huisvader in. **Alleen** vanuit de hemel is dit lijden te verstaan. Jobs geloof wordt zwaar op de proef gesteld. Maar hij vloekt niet, hij buigt voor God. 'De Here heeft gegeven, de Here

heeft genomen, de naam des Heren zij geloofd.' Satan moet constateren dat er op aarde toch geloof is dat in tegenspoed blijft.

Niet dat dat zomaar gaat. Het kwam hard aan in Jobs bestaan. Hij voelde zich verlaten door de mensen; zelfs door zijn eigen vrouw. Job vervloekt zijn geboortedag. Op de mestvaalt veegt hij geboortevreugde weg. God had hem over moeten slaan.

Wel zes keer klinkt in Joh 3 als een noodkreet 'Waarom?'. Hij roept God ter verantwoording. Forceert **Hem** tot een antwoord. Zingend lied verstomt.

Bidden of je hart niet bitter wordt
Het gebed, Hans Baldung Grien (1454-1545).

HOOFDARTIKEL

Gelovig kruisdragen IV (slot)

F. v.d. Pol

KORT GEHOUDEN

Van jeugd en moed en kracht!

W.G. de Vries

UIT DESCHRIJFT

Sterke jongeren

W.M. van Wijk

OPVOEDINGEN ONDERWIJS

Opvoeden moet je durven - opvoeden moet je doen! II (slot)

Jetze J.D. Baas

WOORDAANWOORD

De discussie over het G.P.V. I

M. te Velde

WOORDAANWOORD

De discussie over het G.P.V. II

S.J.C. Cnossen

BOEKBESPREKING

Testament in tweevoud (Z Petrus en Judas)

BOEKAANKONDIGINGEN

PERSCHOUW

G.J. van Middelkoop

UIT DE KERKEN

Maar wat dan? De preek van Bullinger zegt: handen vouwen. Bidden of je hart niet bitter wordt. Temidden van alle vragen toch geloven dat God eens antwoord geven zal. Dit antwoord: een nieuwe hemel en een nieuwe aarde, waar raadsels in heerlijkheid zijn opgelost. Zelf wist Bullinger ook van aanvechting en geloofsstrijd. Zo schreef hij op 60-jarige leeftijd aan een collega: 'Vaak, als ik niet meer weet waarheen ik me moet wenden, neem ik de toevlucht tot het gebed. Dan voel ik me weer getroost en gestrekt door de Here.' Bullinger wijst ons er op, dat we vast moeten houden, 'dat de goede Here ons slaat om te genezen en dat Hij ons benauwt om ons te vertroosten en op te nemen in Zijn eeuwig vreugderijk.'

Wolk van getuigen

Tal van stimulerende voorbeelden van volharding in het geloof zijn er te vinden hij het voorgelicht. We hebben een wolk van getuigen om ons heen. We zijn als kerkmensen niet uit het niets opgekomen. We zijn zeker niet de eersten die Gods Woord hebben doordacht.

Rullinger haalt in zijn preek de bekende lijst van geloofsgetuigen uit Hebreëen aan. Daarmee verduidelijkt hij, dat geloof een kwestie is van gehoorzaam Gods roeping volgen. Desnoods dwars door het schijnbaar uitzichtloze. Geloven is vertrouwen dat God je leven toekomst biedt. Nooit zet Hij ons neer op een doodlopende weg.

De Hebreëen hadden al heel wat te lijden gehad. Ze waren (hfst. 10, 32 e.v.) een rchouwspel van smaad en verdrukking. Er waren er zelfs om hun geloof in de gevangenis geraakt. Hun bezit was voor een deel geroofd. De Here volgen, daar hadden ze het maar moeilijk mee.

Ter bemoediging laat de schrijver aan de Hebreëen een lijst met voorbeelden zien. Zo bijvoorbeeld Abraham.

Abraham ging op **weg**, op het woord **van** de Here. Hij kwam in het beloofde land. Hij moest er als een vreemdeling verkeren. Maar Abraham bleef uitzien naar wat komt. Hij verwachtte de stad met fundamenten. De stad waarvan God de ontwerper en bouwmeester is. Abraham geloofde dat hij thuis zou komen.

De Herder gaat voorop

Geen tegenspoed kan de gelovigen van God scheiden. Bullinger haalt hierbij aan een gedeelte uit Johannes 10: 'Mijn schapen horen naar Mijn stem en Ik ken ze. Zij volgen Mij en Ik geef hun het eeuwige leven en zij zullen in eeuwigheid niet verloren gaan. Niemand kan ze uit Mijn hand roven.' Het gaat hier over de goede Herder, een beeld dat teruggaat op Psalm 23. 'De Here is mijn Herder, mij zal niets ontbreken. Hij voert mij in grazige weiden, naar stille wateren der rust.'

Het lied van de goede Herder troost nog steeds. Er is geen ziekbed, geen sterfhuis, geen crisis, of kinderen van de Here putten moed en kracht uit dit lied. Al gaan ze ook door diepe doodstravijnen, al zien ze zelfs geen enkel licht meer schijnen. De Here is bij hen. Met zijn stok en staf weert Hij het onheil. Hij beschermt. Het gaat naar grazige weiden. Het gaat aan op frisse wateren. Heel de bijbel en heel ons leven door is dat de richting. De goede Herder voert Zijn kudde veilig door alle levensgevaaren. Lammeren zal Hij in Zijn armen vergaderen, ze dragen in Zijn schoot. Ons bestaan en ons voortbestaan danken we helemaal aan Gods werk. Uit onszelf waren we allang verdwaald, verstrooid, een prooi voor wilde dieren. Maar de Herder gaat voorop. Hij vangt voor ons het roofgedierte op. Hij laat ons niet over aan ons lot. Hij draagt ons en verdraagt ons. In herderlijke trouw brengt Hij ons telkens weer bij Zijn Woord terug. Met Zijn stem blijft Hij nodigen en roepen. 'Ik ken de Mijnen en zij kennen Mij'. We krijgen daarvoor geopende oren. Zo zien we ze komen, een grote schare van mannen en vrouwen, ouderen en jongeren, hier en in alle landen waar de Herder maar roept. Een volk van verlost, een machtige kudde, onder Zijn leiding op weg naar de wateren van eeuwige rust.

Uitricht

Rullinger wijst, bij alle tegenspoed, op Romeinen 8: 'Niemand zal ons kunnen scheiden van de liefde Gods, die is in Christus Jezus, onze Here.' Paulus wist uit ervaring wat tegenspoed en lijden betekende.

Ook de kerkgeschiedenis met alle martelaren leert, dat verdrukking, benauwdheid, vervolging, honger en gevaar juist de christen treft.

We weten dat de hele schepping zucht. Soms golft en trilt de aarde. Huizen wankelen, storten dan in. Aarde, modder en puin schuiven over mannen, vrouwen en kinderen heen. Ook doen de mensen elkaar leed aan, soms treft dat hele volken.

Tussen al de puinhopen om ons heen klinken echter de woorden van Romeinen 8. Het laatste woord is niet, dat de aarde aan vruchteloosheid is onderworpen. Gods para-

KERNREDACTIE

DR W.G. DE VRIES (eindred.), DRS G.J. VAN MIDDELDKOOP, PROF DR M. TE VELDE

OVERIGE REDACTIELEDEN

DRS R. TER BEEK, DRS B. LUITEN, PROF DR C.J. DE RIJTER, DRS H. VELDMAN, PROF DR K. VEIJING

MEDEWERKERS

J.J.D. BAAS, DRS J. ABOERSEMA, J.M. DE JONG, DRS J. SMELIK

Alle nukken bestemd voor de Redactie aan:

De Reformatie, Postbus 24, 8280 AA te Kampen

ADMINISTRATIE/ADVERTENTIES

Uitgeverij Oosterbaan & Le Cointre BV. Postrekening 406040 t.n.v., De Reformatie Goes. Postbus 25 4460 AA Goes Tel (0 1100) 15591.

ABONNEMENT

f 84,75 per jaar; f 45,25 per halfjaar; studenten f 69,25 per jaar (binnenland) Buitenland f 143,50 per jaar (zeepost)

Een abonnement kan per maand ingaan, maar slechts beëindigd worden uiterlijk twee maanden voor het verstrijken van de betalingstermijn

Losse nummers J 1,85 (excl porto).

De Reformatie is op cassette verkrijgbaar bij de Stichting Bralectah, Tel. (05210) 15946.

ADVERTENTIES

Prijs f 0,63 per mm. Contracttarief op aanvraag.

Zonder schriftelijke toestemming van de uitgever is het niet toegestaan artikelen uit dit blad over te nemen

ISSN 0165-5191

dijs gaat open. Gods waterstromen **komen** naderbij. Met aan weerszijden vruchtbaar levensgeboomte. God schenkt moed. Zijn woorden troosten. We zijn op weg naar eeuwig leven. Dwars door alle moeite van een schepping die zucht onder dood en verderf. Er is uitzicht: 'Niets kan ons scheiden van Gods liefde.' Het paradijs komt. Op de openbaring daarvan wacht alles. We willen volharden tot het eind. Er zal een nieuwe schepping komen. De kinderen van God zullen verheerlijkt leven. Alles wordt nieuw, eeuwig jong, altijd fris.

In de preek hebben wij een broeder uit het verleden ontmoet. Hij kende hei lijden, de tegenspoed, de beproevingen. Hij **wees** ons op God.

Met een centrale opmerking uit zijn preek sluiten we af. Het gaat over het gebed van de Heiland om overgave: 'Een yeghelick sal hierin hemselves dat exempel onses Salichmakers Meesters ende Heeren voor ooghen stellen, die Zijn lijden heeft met ghebeden begonnen.' Wat goed voor ons is, dat weet onze hernelsc Vader. Kinderen van God komen uiteindelijk toch tot overgave. Met hun Heiland en Zaligmaker gaan ze Gods wil beamen: "Uw wil geschiede.'

F. van der Pol

* Onder dezelfde titel zal begin september een boek verschijnen waarin ik, naast een historische Context, een vertaling geef van de preek in hedendaags Nederlands. Ook ga ik in op de betekenis van de preek voor 20e-eeuwse mensen. Vandaar dat in deze artikelen notenmateriaal ontbreekt.

*Wegens vakantie
zal volgende week
De Reformatie
niet verschijnen*

KORT GEHOUDEN

VAN JEUGD EN MOED EN KRACHT!

We kijken ook **deze** keer nog eens in de spiegel van de geschiedenis. In 1895 werd voor het eerst op de vergadering van de gereformeerde jongelingsbond het **Bondslied** gezongen.

Het eerste couplet luidde:

Op broeders, op! Gezongen
van jeugd en moed en kracht!
Verblijd en ongedwongen
zij Gode dank gebracht,
dat Hij ons **saâm** vergaarde,
en samen houdt gehecht
met banden niet van d'aarde,
maar door Hem zelf gelegd.

Dit lied van 6 coupletten was gedicht door dr. A. Brummelkamp Jr., een zoon van de 'vader' van de Afscheiding, Anthony Brummelkamp, later docent te Kampen. De jonge Anthony Brummelkamp had op twaalfjarige leeftijd belijdenis gedaan en leerde al op vijfjarige leeftijd Latijn. Hij was een geliefd prediker en bezat ook journalistieke gaven. Toen hij predikant te Groningen was (1879-1888), was hij al medewerker van de in 1872 opgerichte **De Standaard**. In 1886 werd hij hoofdredacteur van de in dat jaar opgerichte **Nieuwe Provinciale Groninger Courant**. Deze functie was met zijn predikantschap in de sterk groeiende gemeente te Groningen niet te combineren. Daarom werd hij op zijn verzoek losgemaakt van de gemeente en nam sindsdien helemaal plaats achter de redactietafel. Toen hij 80 jaar geworden was roemde **De Standaard** hem als 'een onzer uitstekendsten'.

Hij was het dus die het oude Bondslied dichtte, waartegen we nu met wat gemengde gevoelens aankijken. Ik denk aan de idealisering van ons voorgeslacht: 'Ons wenkt het beeld der vad'ren, dat kloek en vroom geslacht, met heldenbloed in d'adren...' Recente historische studies doen ons weten dat het niet allemaal goud was dat blonk in de zogenaamde 'gouden eeuw'.

Gezwolten klinkt ook ons het vierde couplet in de oren: 'De tijdgeest wil ons tronen naar Mammons hoogaltaar. Het liefst ziet hij 's lands zonen, de bloem der natie, daar'. De bloem der natie? Een arm en ellendig volk dat op de Naam van de Here moet vertrouwen.

En dan het slot: 'Maar wij, in fierheid, werpen den handschoen voor zijn voet en gaan het wapen scherpen, dat hem 'bestrijden moet'.

Terecht tekent mijn goede vriend hier aan – aan wie ik dit overzicht ontleen –: De invloed van de dichters Da Costa en Bilderdijk is in de woordkeus duidelijk merkbaar. Ach ja, ook Brummelkamp Jr. was net als wij een kind van zijn tijd.

Maar voor we meewarig ons hoofd schudden over deze wat gezwollen taai, willen we ook wijzen op het vijfde couplet: 'O, Gij, der vad'ren sterkte, Gij zijt ook onze God; Die oudtijds wond'ren werkte, Die nog bestiert ons lot?'

Het is meer dan historisch besef dat ons aan deze en dergelijke voorouders verbindt. Het zijn inderdaad de banden van het geloof, niet van de aarde, maar door God zelf gelegd!

W.G. de Vries

STERKE JONGEREN

Ik heb u geschreven, jongelingen, want u bent sterk...

1 Joh 2:14b

Sterke zet

Als Johannes zich tot de jongeren in de gemeente van Christus **gaat** richten, dan doet hij dat niet in contrast met de ouderen. Hij stelt ze niet tegenover elkaar. Alsof de ouderen het allemaal heel goed weten en doen, terwijl je van de jongeren niet zoveel te verwachten hebt. Hij schrijft: Jullie zijn sterk. Hij zegt niet: Nou, jongens, ik HOOP, dat Jullie de kracht van het geloof zult laten zien. Hij doet het ook niet met het **vermanende** vingertje: Jongens, je hoort wel bij de kerk, je hebt je geloof **beleden**, maar kijk uit en denk erom. En wees op je hoede. En als-jeblijft, laat je niet in de luren leggen en houdt vast aan je geloof. Johannes **zegt**, constateert: Jullie **ZIJN HET!** Is dat niet een sterke zet?

Klachten?

Johannes benadert de **kerkjeugd** heel anders dan we gewend zijn. Veel mensen kijken tegen jongeren aan als: Tja, wat moet je nu van **hén** verwachten? Laten ze eerst **maar** eens goed hun best doen. Goed de katechismus leren. En laten ze **daarna** maar eens zich bewijzen of ze in het kerkelijk leven goed mee kunnen doen.

De jeugd van de kerk? Je hoeft het maar even aan te roeren, of er komen allerlei klachten. Klachten over het gedrag, over de **geldbesteding**, over de tijdsbesteding, over de late **uurtjes van** feesten, over de keiharde muziek, waar ze van houden. Ik zal niet zeggen, dat die klachten helemaal geen grond hebben of dat de zorg om hen ten, onrechte is. Maar het gaat om de basis-benadering, om de 'basic trust', zoals het in de psychologie heet: basis vertrouwen.

En Johannes helpt ons daarbij. Johannes komt niet 1-2-3 met allerlei klachten, maar hij wijst de kracht aan van de jongelui in de kerk. Je mag jongeren in de kerk positief benaderen.

Kracht

Kracht is eigen aan de jeugd. Jongeren willen **graag** allerlei dingen doen. Ze willen sterk zijn. Zij **hebben** hun idealen en willen vol enthousiasme daarvoor aan de slag. Er is een jeugdige elan - ook in de kerk en voor de Heer **van** de kerk.

Jongeren willen uitdagingen aangaan. En dat is een uitdaging voor de kerk, voor de ouderen in de kerk om de

energie van jongeren ook te gebruiken. Die moet niet ingedamd worden, niet tegengehouden. Anders zoekt die een **andere** en dan vaak een **sléchtere uitweg**. Het **is** de **Heér** van de kerk, die aan jongeren eigen gaven en mogelijkheden heeft gegeven om hun plaats in zijn kerk in te nemen.

Jullie zijn sterk, zegt Johannes. Je bent niet sterk, als je maar in het gareel **van** de oudere generatie blijft. Je staat **zwak**, als het niet meer dan de **macht** van de traditie is, die je beheerst. Door het Woord en de **belofte** van God sta je sterk. Als je JA zegt tegen de Gód **van** de belofte en Hem wil leren kennen. Als je JA zegt **tegen** die G d, die de ouderen ook **kennen** als de eeuwige. Als God, die is, die was en die komt. Die God, die gisteren en **vandaag** dezelfde **is** en altijd dezelfde zal blijven tot in eeuwigheid.

W.M. van Wijk

Wegens omstandigheden treft u in dit nummer geen bijdrage aan in de rubriek Kerkelijk Leven.

Redactie

OPVOEDEN MOET JE DURVEN – OPVOEDEN MOET JE DOEN! II (slot)

In een vorig artikel zagen we dat de opvoeding begint met een goede voorbereiding. Je kunt het maar niet op z'n beloop laten. Opvoeden kon ook niet zonder Vader. Vader in de hemel is de grote Opvoeder, die ons de kinderen en ook de kracht voor de opvoeding van hen geeft.

Opvoeden doe je niet alleen. De school heeft bijvoorbeeld een behoorlijke invloed op de kinderen. We mogen niet alles maar aan de school overlaten. Voor de opvoeding is ook het gesprek van essentieel belang. Het gesprek met je kind, maar ook het gesprek over het kind met goede kennissen.

In dit artikel komen 'nee' zeggen in de opvoeding en de beloofde gouden tip aan de orde.

'Nee' zeggen

Het kost de meeste opvoeders nogal wat moeite om in de opvoeding hun kinderen 'Nee' te verkopen. En dat is natuurlijk ook vervelend.

'Ja' zeggen is makkelijker, want dan krijgt je kind wat het graag wil.

En toch zal er ook regelmatig 'nee' gezegd moeten worden op de vragen van onze kinderen. Natuurlijk, je gunt je kind van alles. Maar niet alles is **nuttig** voor het kind. Daarom moet je 'nee' zeggen op z'n tijd.

Het vervelende is dat je daarmee een stukje onvrede oproept, zowel bij jezelf als bij het kind. Het kind vindt het niet prettig en jij voelt je als opvoeder soms ook niet helemaal lekker. Je wilt je kind niet graag teleurstellen. En ze kunnen soms zo meelijwekkend teleurgesteld kijken, dat je alleen daarom al haast spijt hebt van je 'nee'. Is de vertrouwensrelatie nu geschaad?

Gaat er bij het 'nee' iets stuk in de relatie met je kind?

Ik denk het niet. Ouders hoeven zich niet schuldig te voelen als ze 'nee' moeten verkopen aan hun kind. En je moet zeker niet uit angst voor het teleurgestelde kind, maar 'ja' zeggen in plaats van 'nee'.

Wat heel belangrijk is, zowel bij 'ja' als bij 'nee' dat je zelf heel goed weet: waarom wel, of waarom niet.

Opvoeden is een zaak van bewust bezig zijn. Je hebt be-

paalde lijnen in je hoofd. Dat ~~moet~~ **moet** zus en dat moet zo. Dat is wel goed voor mijn kind en dat past niet bij een leven als kind van God.

Die ~~lijnen~~ **lijnen** moeten we duidelijk voor ogen hebben en daar onze antwoorden op **afstemmen**. Dan is het niet de ene keer mag dit wel en de andere keer mag dit niet. Uw kind vraagt duidelijkheid in de opvoeding. We willen graag dat onze kinderen zich veilig voelen. En dat **gevoel** voor veiligheid is ook een zeer wezenlijk element voor de ontwikkeling van een kind. Een belangrijke basis voor het gevoel voor veiligheid kun je als opvoeder juist geven door duidelijk te zijn. Dan weet een kind waar het aan toe is met je. En dat is veilig.

Het ene kind zal de 'nee's' makkelijker accepteren dan het andere.

Hoe duidelijker de opvoeder is bij zijn 'ja's' en 'nee's', des te makkelijker is het voor het kind te begrijpen. Daarbij moeten de opvoeders de lijnen ook op elkaar afstemmen. Zodat her voor dezelfde vraag niet bij moeder 'nee' en bij vader 'ja' is. Daar weten kinderen maar al te gauw slim gebruik, of te wel misbruik van te maken.

We kunnen onze kinderen ook leren om met het 'nee' om te gaan.

Je kunt bijvoorbeeld, als je niet wilt dat je kind bij het koffiedrinken aan de kopjes op de tafel zit, die kopjes wegzetten. Je kunt ~~ze~~ ook leren om er vanaf te blijven, door ze te laten staan en je kind te verbieden eraan te komen. Dat is in het begin best moeilijk. Je moet steeds weer zeggen: 'Nee Hans, dat mag niet van pappa'. Soms wel meer dan tien keer. Toch leert je kind op deze manier wel dat vader of moeder achter een bepaalde zaak staat. Dat ze consequent zijn. Dat als ze 'nee' zeggen, ze ook 'nee' bedoelen.

Dat kan **alleen** maar voordelen hebben.

Het gebeurt wel eens dat ouders op de eerste vraag van een kind: 'Mam, mag ik een snoepje?' eerst 'Nee' **zeggen**. 'Nee, je hebt net gegeten.' Nog geen tien tellen later vraagt het kind **hetzelfde** weer. Moeder zegt weer 'nee'. Weer tien tellen **later** komt dezelfde vraag. Dat gaat door tot wel **vijf** keer toe. Na de vijfde keer zegt moeder: 'Nou, goed **dan**', **om** maar van het gezeur af te zijn. Ze was zelf ook moe.

Al gaat het hier om een kleinigheid, toch zal het kind de volgende keer weer net zo lang 'doorzeuren' totdat het zijn zin gekregen heeft. En dan kan het om veel belangrijker zaken gaan.

Ouders kunnen zichzelf veel moeite besparen door duidelijk te zijn en te staan voor hun woorden. Dan weet het kind waar het aan toe is.

Het lijkt ook wel af je 'nee' altijd moet uitleggen en 'ja' niet. Er *dut* is in de praktijk ook vaak zo. Dat is niet erg. Her kind vraagt, als vader of moeder 'nee' heeft gezegd, meestal: 'Waarom niet, mam?' En maar zelden hoor je een kind vragen na een 'ja' van de kant van de ouders: 'Waarom mag dat, mam?'

Het is goed regelmatig zowel hij je instemming als bij de afkeuring, dit aan je kind uit te leggen. Zodat je kind ook leert dat vader of moeder niet willekeurig 'Ja' of 'nee' zeggen. Wees vooral duidelijk in de opvoeding! Je kind heeft er behoefte aan.

De gouden tip

Zoals beloofd, komt dan nu 'de gouden tip'. Met die tip wil ik een boek aankondigen, dat menig opvoeder verder zal helpen in de omgang met de kinderen.

Van de uitgeverij Kok in Kampen kregen we her boek *Opvoeden moel je durven* van dr. James Dobson toegestuurd. Een vertaling van *Parenting isn't for Cowards*. Dat betekent letterlijk vertaald: Ouderschap is niet voor lafaards. De ondertitel die het Nederlandse werk heeft meegekregen is: Beter omgaan met de frustraties tijdens de opvoeding.

Dobson heeft dit boek vanuit de praktijk geschreven om ouders 'die het niet meer zien zitten', moed in te spreken. Hij heeft in Amerika een onderzoek gedaan bij 35.000 ouders. Die ouders waren soms ten einde raad. Ze waren zich heel bewust van hun verantwoordelijke taak. Ze wisten in de meeste gevallen heel goed dat opvoeden iets onherroepelijk is. 'Je kunt het nooit overdoen.'

Dobson wil juist de ouders die er zo voorstaan moed inspreken en verder helpen. Hij wil aantonen dat ouderschap naast veel moeite, enorm vreugdevol kan zijn. Hij hecht er grote waarde aan dat ouders zelfvertrouwen hebben, veel zelfvertrouwen zelfs. Hij spreekt van 'een dubbele dosis'.

Als er iets niet goed gaat in de opvoeding, kijken ouders vaak vol zelfverwijt naar zichzelf. De omgeving van die ouders is daar ook wel debet aan.

Kijken *wijzelf* niet vaak meewarig naar een ouder met een eigenzinnig kind? We denken dan bij onszelf: 'Die moeder brengt er ook niet veel van terecht.'

Dobson legt ons in zo'n situatie de vraag voor: 'Ligt dat nu aan die ouder of aan dat kind?'

Het zou beter zijn te denken: 'Die moeder heeft het ook niet makkelijk met zo'n opstandje.'

Volgzamen en zeer eigenzinnigen

In zijn boek zijn de resultaten te lezen van een onderzoek onder ouders van – zoals hij ze noemt – 'volgzame' en 'eigenzinnige' kinderen.

Onder volgzame kinderen verstaat Dobson de in de opvoeding door volwassenen zo 'makkelijk kneedbare' kinderen.

Hij komt in hoofdstuk 3 met opmerkelijke resultaten naar aanleiding van dat onderzoek. Wat mij erg verwonderde was dat uit het onderzoek bleek dat volgzame kinderen zich in de puberteit minder laten leiden door leeftijdsgenoten dan de zeer eigenzinnige kinderen.

Uit het onderzoek komt naar voren dat de volgzame kinderen minder moeizaam door de puberteit heenkomen dan de eigenzinnige kinderen.

Maar er is hoop, volgens de schrijver, want van de 'eigenzinnigste en opstandigste' kinderen keert uiteindelijk 53% terug naar de waarden van de ouders zonder voorbehoud. (pag. 37).

Soms vind ik de uitslagen van het onderzoek wel wat suggestief. Op een bladzij trof ik een aantal niet bepaald wetenschappelijke meningen aan: 'Als je nu dit...' 'Hei is vrijwel zeker dat...', 'Ik wed dat in de meeste gevallen...'

Dobson gaat er vanuit dat sommige kinderen van nature een zeer eigenzinnig karakter hebben, al dun niet door aangeboren erfelijke eigenschappen.

Het zijn dan met name die zeer eigenzinnige kinderen die grote problemen kunnen veroorzaken in de opvoeding. Zij kunnen hun ouders tot wanhoop brengen.

Toch moeten die ouders zich niet terneergeslagen of 'hedrogen' voelen. Want de taak om die kinderen op te voeden blijft. 'Het is moeilijker een onafhankelijk kereltje op te voeden, maar u kunt het! U kunt hem, door de Here te bidden en te smeken, naar die periode van harmonie aan het begin van de volwassenheid begeleiden, die het de moeite waard maakt.' (pag. 38)

In een vierde hoofdstuk ('Wat 35.000 ouders van zichzelf zeiden') is te lezen hoe de onderzochte ouders met hun kinderen omgaan: Wie kan het beste met de volgzame kinderen omgaan en wie kan de zeer eigenzinnigen het beste aan.

nz

Strijd om de macht

Vanaf hoofdstuk 5 gaat Dobson ouders moed inspreken. Hij doet dit aan de hand van talrijke praktijkvoorbeelden. Hij laat het niet bij opmerkingen in geest van 'Moed houden, ouders, ook al heb je het moeilijk.' Hij komt echt met concrete adviezen.

Een van de belangrijkste constatering van Dobson is dat hij opvoeden 'een strijd om de macht' vindt. Wie heeft het nu eigenlijk voor het zeggen?

Het kind wil steeds maar de baas zijn. Zelf bepalen wat wel en wat niet goed is. Naarmate het kind eigenzinniger is speelt die machtsstrijd een sterkere rol. Dan zal de ouder meer 'middelen' in 'de strijd' moeten werpen.

Als blijkt dat een kind eigenzinnig is bepleit Dobson een vroege discipline.

Dat wil zeggen, dat je al jong moet beginnen met strakke, duidelijke lijnen uit te zetten. 'Neem al vroeg de teugels in handen', is het advies van de auteur. Een andere belangrijke raad van hem is: 'Bewaar vooral uw gevoel voor humor.' Dat kan in spannende situaties een goede ontspanning tot stand brengen. Het gevoel voor humor is

mijs inziens alleen dan op te brengen, als je als opvoeder nog overzicht hebt in de situatie. En dat is helaas lang niet altijd het geval.

Dobson laat zien aan de hand van een aantal alledaagse thema's, waar en hoe de strijd om de macht zich afspeelt: rond bedtijd, bij het eten, het maken van huiswerk, vakanties, in de winkel als u er toch niets van kunt zeggen.

In dit boek worden ouders er ook voor gewaarschuwd niet 'te uitgeteld te zijn om vader of moeder te zijn.' Want opvoeden kost veel energie.

Zorg er dan voor dat je die energie ook hebt. Dobson vindt het in dat verband onjuist dat moeder een volledige baan buitenshuis begint, als het laatste kind wat nog thuis was, naar school gaat. Hij zegt: 'De massale gang van vrouwen naar de arbeidsmarkt heeft miljoenen moeders op de rand van een zenuwinstorting gebracht, omdat ze een volledige baan proberen te combineren met de volledige dagtaak van de verantwoordelijkheden thuis. En als de vraag naar energie het aanbod overtreft, om welke reden dan ook, is uitputting onvermijdelijk. En de kinderen trekken meestal aan het kortste eind in de strijd om die schaarse hulpbron.' (p. 105) De gevolgen laten zich raden. Dobson constateert dat in 'zijn' Amerika. Maar welke kant gaat dat bij ons op?

Je wordt in dit boek gewaarschuwd voor 'dwangmatig ouderschap. Dat wil zeggen alles, maar dan ook letterlijk alles draait om de kinderen. 'Zelfs Moeder Theresa zou niet in aanmerking komen om een avond te babysitten.'

Dobson wil die ouders leren evenwicht te vinden in deze situaties. Hij wil laten zien dat ouders zelf ook een 'recht op hun bestaan' hebben. Neem ook tijd voor jezelf in de opvoeding, zodat je je kunt ontspannen.

In het boek is niet alleen aandacht voor 'eigenzinnige' kinderen. Er worden zinvolle opmerkingen gemaakt over de opvoeding van het 'volgzame' kind. Het gevaar bestaat, volgens Dobson, dat je zo'n kind te onzelfstandig behandelt.

Het kind blijft dan te veel in een afhankelijkheidsrelatie met de ouder. Het volgzame kind kan zich misschien ook te veel laten overlopen door oudere broers en zussen. Het zal ook zijn woede eerder opkroppen en er een andere uitweg voor zoeken. Het is goed om attent gemaakt te worden op die dingen, om zo des te beter je 'volgzame' kind verder te begrijpen en als het moet verder te helpen.

Slot

'Opvoeden moet je durven' is een niet moeilijk te lezen boek. Er staan niet veel echte vaktermen in. Door de vele praktijkvoorbeelden, geeft het boek iets heel herkenbaars. Het staat vaak dicht bij je eigen situatie.

In het boek is ook een hoofdstuk met vragen uit de praktijk opgenomen.

Dobson is een gelovige man. Hij probeert vanuit het geloof hulp te bieden in de mooie, maar soms zo moeilijke taak die ouders hebben. Dat geeft juist nog meer positieve

impulsen aan dit boek.

Dit zeer praktische boek is uitgegeven als paperback, daarom is de prijs voor zo'n waardevol werk zeer acceptabel.

Ouders, juffen, meesters, leraren, jeugdleiders, catecheten: een van harte aan te bevelen boek voor een ieder die met jeugd omgaat.

Jetze J.D. Baas

N.a.v.: *Opvoeden moet je durven: beter omgaan met de frustraties tijdens de opvoeding* van dr. James Dobson (vert. uit het Engels door F.W. van der Blij). Kampen: Kok Voorhoeve
ISBN 90-297-0965-0 NUGI 721. Prijs f 29,90.

Idske de Jong-de Haan

Maat en overdaad

Over alcohol en gokken, experiment en verslaving

'Alcohol hoort er voor mij bij – het praat wat makkelijker. Een sociaal smeermiddel? Zou best kunnen, ja. En ik wil ook alcohol op mijn verjaardag.'

'Waarom ik gok? Nou, als we patat halen en wachten, gooien we er wel eens een knaak in.'

Welk risico zit eraan? Is nee oké? Is experimenteren normaal? Probleemgebruik? Hulp zoeken/geven – een daad van moed!

Dit boekje belicht deze problematiek.

112 pag., ing., f 14,50.

Dick Mostert

Eenzame fakkeldragers

Jeugdpastoraat en praktijk

De communicatie tussen jongeren en ouderen is niet optimaal. Hoe pak je dat in de praktijk aan? De praktijk van het 'ouder-', 'opvoeder'- en 'jongere'-zijn. Samen in een kerk. Hoe verder? Dit boekje geeft een handreiking. Luisteren! Begrijpen! Oefening! Zó de fakkel van het geloof doorgeven en brandend houden. Niet eenzaam blijven.

160 pag., paperback, f 16,75.

Verkrijgbaar bij de boekhandel

Oosterbaan & Le Cointre b.v.
Postbus 25, 4460 AA GOES
tel. 01100-15591

DE DISCUSSIE OVER HET GPV I

De lezers zullen zich herinneren, hoe ik in *De Reformatie* van 17 april kritisch heb geschreven over de GPV-notitie 'Eenheid in beleid' en hoe de hees S.J.C. Cnossen daartegenover in het nummer van 24 april de notitie heeft verdedigd. De discussie kreeg in de nummers van 8 en 29 mei een vervolg. In onderling overleg geven Cnossen en ondergetekende nu elk een afsluitende beschouwing.

Waardering

Laat ik beginnen met te noemen wat er in het GPV-heleid, zoals het door Cnossen is verdedigd, valt te waarderen. Het GPV stand voor een lastige opgave. Wat doe je met mensen die niet tot de Gereformeerde Kerken behoren, maar die je toch graag welkom wilt heten binnen je partij als waardevolle bondgenoten? Kun je een zodanig criterium voor het lidmaatschap van het GPV vinden, dat zij kunnen meedoen, maar dat je toch tegelijk de 'kerkvraag' niet relativeert?

Het GPV heeft er veel in geïnvesteerd om hier een oplossing voor te vinden. Die inzet verdient waardering. Daarbij wil het GPV beslist vasthouden aan zijn 'geboortepapieren' en zijn sterke band aan de Gereformeerde Kerken niet verzwijgen. Blijkens de toelichting van Cnossen moet men bij 'kerk van Christus' in de notitie dan ook primair denken aan de Gereformeerde Kerken, zoals die in de Vrijmaking zijn bewaard en vergaderd.

Te waarderen is de bedoeling om enerzijds de kerkvraag niet te relativiseren en anderzijds niet te doen alsof er buiten de Gereformeerde Kerken alleen maar 100% ontrouw is. Te waarderen is ook de wil om volledig vast te houden aan de drie formulieren van eenheid en een confessioneel gebonden partij te blijven. Het GPV wil geen brede openstelling naar allerlei kant. Dat verdient waardering en steun.

Scharnier in het hele verhaal is, dunkt me, de vraag: is er een zodanig lidmaatschaps-criterium voor het GPV te vinden, dat je het meedoen van kerkmensen buiten de Gereformeerde Kerken óók mogelijk maakt, zonder dat je de kerkelijke gescheidenheid relativeert? Die vraag is legitiem. Of het door het GPV geformuleerde criterium houdbaar is, daarover loopt het verschil. Ik meen nog steeds van niet.

Onbegaanbare richel

Het GPV heeft er voor gekozen om in zijn reglementen het onderscheid tussen leden van de Gereformeerde Kerken (vrijgemaakt) en hen die dat niet zijn, te laten vervallen. Daarmee heeft het een weg gezocht, die tussen die van een kerkgebonden organisatie en die van een interkerkelijke organisatie doorgaat.

Nu is de ene interkerkelijke weg de andere niet. 'Interkerkelijke organisaties' zijn er in soorten. Er is een interkerkelijkheid denkbaar van grote oecumenische breedte. Je kunt ook kiezen voor één die beperkt is tot de 'gereformeerde gezindte'. Of, een andere invalshoek, es zijn organisaties waar de interkerkelijkheid niet als problematisch wordt gezien en een geest van oecumene in pluriformiteit heerst. Maar er kan er ook één zijn waar het kerkvraagstuk als een pijnlijke zaak regelmatig ter sprake komt, en de breuken niet worden weggepleisterd.

De weg die het GPV heeft uitgestippeld *tussen* kerkgebondenheid en interkerkelijkheid door, is m.i. geen begaanbare weg. Daar waar Cnossen een – weliswaar smal, maar dan toch begaanbaar – spoor ziet, zie ik alleen maar een uiterst smalle richel tussen de twee verschillende wegen. Je kunt op die richel wel even gaan staan *balanceren*, maar ze is te smal om er een poosje over te lopen. Je kunt er niet in evenwicht blijven. Val je naar de ene kant, dan ben je weer terug op de weg van de kerkgebonden organisatie. Val je naar de andere kant, dan kom je terecht op de weg van de interkerkelijke organisatie. Een tussenweg is er niet echt. Wat het GPV in zijn notitie als een 'nieuwe weg' heeft gepresenteerd, is volgens mij een onbegaanbare richel.

Men denke niet dat ik dat niet jammer vind en liefst alle christelijk-gereformeerden, Nederlands-gereformeerden en gereformeerde-bonders maar links zou laten liggen. Maar voor samenwerking moet er wel een goede weg en een helder en aanvaardbaar verhaal zijn. Geen weg, die *confessioneel-gereformeerde* heet, maar intussen in feite gewoon een interkerkelijke weg is met een zodanig verhaal erbij, dat er geen echte waarborgen zijn tegen uitholling van het kerkberef.

Willen en doen

Een van mijn voornaamste punten van kritiek op de GPV-notitie is namelijk nog steeds, dat daar in de omschrijving van het criterium voor lidmaatschap, met een andere spits over de kerk wordt gesproken dan in de belijdenis. Het GPV vindt dat het criterium voor samenwerking moet liggen in de *bereidheid* om (in gebondenheid aan Schrift en confessie) mee te bouwen aan de eenheid

van de kerk van Christus.

Dat is niet hetzelfde als war art. 28 en 29 NGR zeggen. Die spreken over de ware kerk en zeggen dat je je daar niet van af mag scheiden. Wie dat toch doet, is geen acceptabele mechouwer aan Christus' kerk, maar handelt op het punt van de kerk tegen Gods bevel.

Onze belijdenis vergt dus van de christen, dat hij/zij de eenheid van de kerk niet alleen maar nastreeft en ertoe bereid is er aan mee te bouwen, maar hij/zij moet die eenheid actief en metterdaad 'bewaren'/'onderhouden' (art. 28 oude resp. nieuwe tekst).

Het GPV heeft dat 'de eenheid daadwerkelijk bewaren en onderhouden' vervangen door een 'de eenheid willen/bereid zijn om aan de eenheid te houden'. Daar zit een verschuiving in van het daadwerkelijke náár het streven, van het doen naar het willen, van de gehoorzaamheid naar een eenheids-intentie.

Vandaar mijn analyse, dat hier hel spreken over de kerk een andere spits heeft dan art. 27-29 NGB. En dat ik hier verving zie van de roeping zich (daadwerkelijk) bij de ware kerk te voegen en de eenheid met haar te onderhouden.

Daarmee zeg ik niet, dat we politiek niet kunnen samenwerken met mensen, met wie we in kerkelijke samensprekingen tot een grote mate van herkenning en overeenstemming zijn gekomen. Maar dan moet je er een andere argumentatie bij geven. Voor zulke situaties moet je niet Je toevlucht nemen tot een vervagend en moeilijk hanteerbaar criterium als 'bereid zijn om te houden aan de eenheid'.

'Kerkkeus' en confessie

De strekking van het nieuwe GPV-beleid is, dat de partij een kerkelijke positiekeus van een aantal mensen buiten de vrijgemaakte Gereformeerde Kerken als 'confessioneel voldoende' aanvaardt. Kerkelijk is er wel verschil. Maar confessioneel zijn we 'eensgeestes'. Volgens het GPV ligt kennelijk in die gevallen de kerkelijke verdeeldheid niet op confessioneel niveau.

Die tweeslag kerkelijk - confessioneel is niet een dilemma dat ik aan het GPV heb opgedrongen. De beleidsnoti-

tie geeft daarmee zelf in § 5 blijkens de kopjes 'Geen kerkelijke partij' en 'Wel een confessioneel-gereformeerde partij' de essentie van het nieuwe ledenbeleid aan. Men brengt die met kracht naar voren als een te prijzen oplossing, als een wezenlijke verbetering van de organisatie.

In de GPV-notitie en in de toelichtingen van Cnossen wordt echter de vraag niet beantwoord, met welke men-

sen buiten de Gereformeerde Kerken we dan confessioneel eensgeestes zijn. Waar vind ik die? Hoeveel zijn het er? Wat is voor het 'eensgeestes' zijn de maatstaf? Welke rol speelt daar in de 'kerkkeus'?

Hier ligt nu juist de spits van waar het me in m'n driestarren van april vanaf het begin om ging: houd op met de verhalen 'kerkelijk gescheiden, maar confessioneel Mn'. Het GPV-verhaal is een variatie (naast andere variaties) op dat thema. Hoe je het ook wendt of keert, Cnossen komt daar zelf toch ook telkens weer op uit: 'confessioneel eensgeestes'-zijn inzake de kerk kan bij kerkelijke gescheidenheid als acceptabele basis voor samenwerking dienen. Hoe en waar en met wie, dat wordt niet concreet ingevuld.

Het gebrek aan invulling klemmt des te meer, omdat de voorbeeld-staluten voor de plaatselijke kiesverenigingen veel ruimer zijn dan de notitie. Ze zeggen alleen maar, dat de leden moeten instemmen met de grondslag (Gods Woord, waarvan de leer door de Gereformeerde Kerken in Nederland wordt beleden in de drie formuleren van eenheid) en met het doel van de kiesvereniging. Over een bereidverklaring om aan de eenheid van de kerk te werken, lees ik daar niets.

Is het dan zo vreemd, dat ik hier het risico van het accepteren van een kerkelijk meer-wegen-systeem zie? Begrijp me goed, ik zeg niet dat er buiten de Gereformeerde Kerken alleen maar 100% ongehoorzaamheid is t.a.v. de kerk. En ook niet, dat er in de Gereformeerde Kerken alleen maar pure kerkelijke gehoorzaamheid is. Zeker niet. En ik zeg evenmin dat er geen grote mate van confessionele overeenstemming kan zijn met mensen buiten de Gereformeerde Kerken.

Passage uit de GPV-notitie 'Eenheid in beleid', § 5d

Wij kennen de weg waarlangs Christus Zijn kerk in Nederland vergadert niet, volkomen en kunnen niet voorzien langs welke wegen Hij die vergadering in de toekomst zal voortzetten.

Dat kan door mensen te brengen bij de Gereformeerde Kerken, die in het hie-en nu te (h)erkennen zijn als ware kerk van Christus naar de criteria die de confessie daarvoor geeft.

Voorts kon met dankbaarheid vastgesteld worden dat ook in andere kerken een zodanige schriftuurlijke en confessionele trouw is dat daarin een basis wordt gevonden voor kerkelijke samensprekingen, gericht op herstel van eenheid op landelijk of plaatselijk niveau. Ook via die weg kan God tot grotere eertheid in waarheid leiden.

Doorslaggevend is dan níef de vraag of aspirant-leden, die de grondslag van het GPV onderschrijven, lid zijn van één van de Gereformeerde Kerken. Bepalend is of zij bereid zijn om, in gebondenheid aan Schrift en confessie, mee te bouwen aan de eenheid van de kerk van Christus.

DE DISCUSSIE OVER HET GPV II

Graag wil ik puntsgewijs enkele afsluitende opmerkingen maken naar aanleiding van de discussie die prof. dr. M. te Velde en ik gevoerd hebben in enkele nummers van dit blad. Deze opmerkingen zijn enerzijds een soort terugblik en sluiten anderzijds aan bij de slotreactie die ik van Te Velde ontving.

I. Een positieve inzet

Om hij dat laatste te beginnen: ik stel het op prijs dat Te Velde laat blijken dat hij oog heeft voor de positieve inzet van het GPV-bestuur in de discussie over het toelatingsbeleid. Zijn waardering betreft de wil van het GPV-bestuur om op een verantwoorde manier een weg te vinden in het ingewikkelde vraagstuk van het toelatingsbeleid en de intentie om daarbij volledig te willen vasthouden aan de Drie Formulieren van Eenheid. Het GPV verscheurt niet de 'geboortepapieren' en wil een confessioneel gebonden partij blijven. In dit laatste ligt ook de verklaring voor het feit dat in de beleidsnota van het GPV uitspraken worden gedaan over 'de kerkvraag'. Te Velde waardeert het eveneens dat het niet de bedoeling van het GPV-bestuur is dit belangrijke onderdeel van de confessie te relativiseren.

Ik plaats deze waardering graag tegenover een aantal zeer kritische opmerkingen in het eerste artikel van Te Velde over de GPV-nota (*De Reformatie* d.d. 17-41, waarover ik in mijn eerste bijdrage aan de discussie mijn moeite al heb uitgesproken. Die opmerkingen raakten immers, direct of indirect, ook de intenties van de beleidsnota.

2. Intentie en teneur

In zijn artikelen heeft Te Velde kritisch gereageerd op enkele onderdelen van de GPV-nota die spreken over de kerk. De teneur daarvan zou anders zijn dan het spreken van de gereformeerde confessie.

Terecht vraagt Te Velde aandacht voor het 'eerlijkheids-aspect': in kerk en in gereformeerde organisatie moet men met één mond spreken. In mijn eerste bijdrage heb ik aangegeven dat ik zijn zorg deel wanneer er sprake zou zijn van een te gemakkelijk of onjuist spreken over de concrete toepassing van de confessionele norm ten aanzien van de kerk (art. 27-29 NGB). Te Velde legt dit verwijt neer bij bestuurders van enkele G-organisaties en concentreert zich voor het bewijs daarvan verder op de GPV-nota.

Ik blijf gevoelig voor een waarschuwend spreken wanneer daarvoor goede aanleiding is. In dat opzicht heb ik

de intentie van Te Velde ook goed begrepen en dwingt zijn vraagstelling tot een verder nadenken over de vraag of hetgeen is vastgelegd ook voldoende helder is voor iedereen die ermee te maken heeft of krijgt. Daarvoor behoeven we niet persé over verscheidene generaties heen proberen te denken in effect. We signaleren ook nu opvattingen die het fundament van de nationaal-gereformeerde politiek ter discussie stellen en die rechtstreeks leiden naar een politieke samenbundeling van 'positieve christenen' in de seculariserende samenleving.

Ik hoop echter in mijn bijdragen voldoende helder te hebben aangegeven dat de intenties van de GPV-nota zich richten op het volledig willen honoreren van Schrift en confessie. Dat mag dus bepalend genoemd worden voor de teneur van de nota.

Waar de kritiek van Te Velde zich richt op enkele onderdelen van de tekst in hun onderlinge samenhang hoop ik in de discussie meer duidelijkheid te hebben verschaft vanuit de intenties van de nota. Er blijft wel een moeilijkheid in dit opzicht wanneer geconstateerd wordt dat de tekst van een onderdeel in geding op zichzelf correct genoemd kan worden. Dat geeft aanleiding voor de vraag of een deel van de kritiek niet terechtkomt in de smalle marge tussen rationaliteit en gevoel. Tegen dat laatste is verweer erg moeilijk.

3. Een onbereikbaar ideaal

In de discussie is niet de vraag betwist of je een zodanig verantwoord geformuleerd lidmaatschaps-criterium voor het GPV kunt vinden, dat ook mensen kunnen meedoen die geen lid zijn van de Gereformeerde Kerken. De vraag naar die ruimte voor werving van leden is legitiem. In de wederzijdse bijdragen in de discussie wordt opgemerkt dat de ideale oplossing niet bestaat. Een partij als het GPV wil zich enerzijds voor het toelatingsbeleid voluit kunnen beroepen op de eigen grondslag (hetgeen een beperking inhoudt voor de werving van leden) en zoekt anderzijds naar zoveel mogelijk politieke medestanders. Dat levert een zekere spanning op.

De erkenning van het feit dat de ideale situatie hierin niet bereikt wordt, vraagt m.i. om een zekere terughoudendheid bij conclusies en kritiek. Geplaatst tegen de achtergrond van hetgeen ik onder punt 2 al heb opgemerkt, is de discussie m.i. in dat opzicht niet steeds in het goede spoor gebleven. Een oorzaak daarvoor kan liggen in het feit dat de discussie zich sterk heeft geconcentreerd op het dilemma dat Te Velde als inzet koos onder het motto 'kerkelijk gescheiden, maar confessioneel één'. De on-

derscheiden plaats van de politieke partij ten opzichte van de kerk, alsmede historische gegevens zijn o.a. relevante aspecten in deze discussie, die niet aan de orde geweest zijn. Wel heeft de discussie meer duidelijkheid gebracht over het kernpunt in geding, namelijk of van het GPV-beleid de suggestie uitgaat 'dat kerkelijke gescheidenheid een zaak is die niet ligt op het niveau van het belijden'. In dat opzicht heeft de discussie, naar ik hoop, ook meer betekenis dan uitsluitend voor het GPV.

4. Kerkvraag en confessie

Dat er ondanks uitspraken over 'goede intenties en op zichzelf correcte formuleringen' toch geen eensluidende conclusie uit de discussie voortvloeit op het punt van genoemde kernvraag, betreurt ik. Daarmee blijft immers de suggestie liggen als zou het GPV in de beleidsnota de confessie op het punt van de kerkvraag niet of onvoldoende honoreren. En dat roept tenminste enige verwondering op bij wie let op de inhoud van de GPV-nota. Ik wil beslist niet ontkennen dat in de nota sprake is van een (beperkte) ruimte voor een 'confessioneel eensgeestes zijn' terwijl (helaas) kerkelijke eenheid toch ontbreekt. Maar ik deel niet de conclusie van Te Velde dat daarmee in de beleidsnota wordt gesteld 'dat kerkelijke gescheidenheid een zaak is die (in bepaalde gevallen) niet ligt op het niveau van het belijden'. Ik heb er oog voor dat Te Velde in zijn slotbijdrage de door mij tussen haakjes geplaatste nuance heeft aangebracht. Niettemin blijf ik mijn moeite houden met zijn conclusie omdat daarin het verwijt blijft liggen dat kerkelijke gescheidenheid in de GPV-nota van kennelijk secundair belang geacht wordt. In de nota wordt juist uitvoerig aandacht gegeven aan het spreken van de belijdenis over de kerk. Concreet, zoals ik in mijn bijdragen heb aangegeven. De nota spreekt over de Gereformeerde Kerken als ware kerken van Christus en verbindt het zoeken naar kerkelijke eenheid nadrukkelijk met de gereformeerde confessie. De nota verzet zich tegen het berusten in een kerkelijk 'naast elkaar bestaan in waarheid' (zo die geconstateerd zou worden) en laat niet in het vage waar de kerk van Christus zich manifesteert. Kerkelijke gebrokenheid moet juist vanwege het confessionele spreken over de eenheid van de kerk onderwerp van gesprek zijn!

5. Een begrensde ruimte

Kan er nu geen ruimte zijn voor 'eensgeestes optreden' in de politiek?

Ik heb in mijn tweede bijdrage al aangegeven dat m.i. die ruimte er is, maar dat het concreet willen handhaven van de confessie die tegelijk begrenst.

Te Velde lijkt echter uit te komen bij de conclusie dat de ruimte er niet is. Dat zou dan tegelijk betekenen dat het lidmaatschap van de Gereformeerde Kerken voorwaarde is voor het lidmaatschap van het GPV. Dit kan ik moeilijk rijmen met zijn eerdere bijdragen, waarin hij verscheidene malen aangeeft 'dat er z.i. ruimte is voor verbreding van politieke samenwerking'. Over welke

'evenwichtsbalk' kan dan wel worden gelopen!

In enkele artikelen in *De Reformatie* heeft Te Velde onlangs aandacht gegeven aan de positie van onder andere de Christelijke Gereformeerde Kerken. Aan het artikel van 12-6 jl., dat ik met instemming las, ontleen ik dit citaat: 'de Christelijke Gereformeerde Kerken willen staan op de goede basis en ze doen dat ook in heel veel opzichten...'

Kan zo'n royale uitspraak voor een confessioneel-gereformeerde partij ook aanleiding zijn om te zeggen: voorzover individuele leden van deze kerken daarvan ook blijf geven zijn zij hartelijk welkom in onze gelederen?

Of moet zo'n royale uitspraak bij verdere concretisering toch ijlings van restricties voorzien worden? Maar wat is dan de werkelijke waarde ervan, ook in positionering ten opzichte van andere kerkgemeenschappen?

Ik noem nog een tweede voorbeeld om te verduidelijken dat men m.i. ondanks kerkelijke gescheidenheid toch eensgeestes in bepaalde situaties kan optreden. In het voorwoord van het boek *Hoe staan wij ervoor?*, over de actualiteit van het gereformeerd belijden (!), schrijven de auteurs (de professoren J. Kamphuis, W. van 't Spijker, C. Trimp en W.H. Velema):

'Die verscheidenheid zal hij het lezen van dit boek wel blijken en wij zijn er blij mee. Want aan die verscheidenheid ligt niet een verschil ten grondslag, maar diepere eenheid, in de levenswortel, die haar voeding zoekt in het Woord waaruit zovelen in zo verschillende situaties hun kracht hebben gevonden. De krachtige overtuiging dat wij in deze aan verschillen te gronde gaande wereld, elkaar mogen ontmoeten in een eenheid die dieper is, dan alles wat uiteengerukt kan worden, staat achter dit boek.'

Duidt dit citaat op confessionele eenheid? Het lijkt mij toe dat daarop toch wel degelijk wordt gedoeld, ondanks het feitelijk ontbreken van kerkelijke eenheid. Is er dan voor gereformeerde theologen wel de ruimte die er voor de gereformeerde politiek niet mag zijn? Kan ten principale worden volgehouden dat het ontbreken van kerkelijke eenheid confessionele eensgeestesheid altijd verhindert? Ik meen dat hier een genuanceerd antwoord past waarin (nogmaals: een beperkte) ruimte is voor gemeenschappelijk politiek optreden op de grondslag van Schrift en belijdenis. En ik wil tegelijk blijmoedig en krachtig de plaats van de Gereformeerde Kerken als ware kerk van Christus in deze samenleving blijven onderstrepen, evenals de kerkelijke eenheid die te bewaren en te onderhouden is.

6. Geen versmald criterium

In zijn bijdragen legt Te Velde er nadruk op dat het toelatingscriterium bij het GPV ligt bij 'de bereidheid om... mee te bouwen aan de kerk van Christus'. Ik wil in deze slotbeschouwing nogmaals onderstrepen dat juist het ontbrekende deel in het citaat van groot belang is. Dat deel

luit: 'in gebondenheid aan Schrift en confessie'.

In de kritiek van Te Velde klinkt door dat het GPV hier een nieuw criterium hanteert dat een versmalling betekent ten opzichte van de belijdenis. Ik zou dat roestemmen wanneer het tussenliggende deel ontbreekt. Maar dit deel is juist ingevoegd om te onderstrepen dat het geheel van Woord en helijdenis (als grondslag van het GPV) de basis vormt voor dat 'meebouwen aan de kerk van Christus'. Als de beleidsnota van het GPV spreekt over 'de bereidheid' is dat toch niet als een versmalling bedoeld ten opzichte van van het daadwerkelijke streven dat men moet hebben om de eenheid van de kerk te bewaren en te onderhouden? Alleen gaat aan het één wel het ander v o r - je kunt nu eenmaal niet bewaren en onderhouden als je de bereidheid daartoe mist. Als de Geest die dan geeft in verscheidene situaties ligt er wel de praktische vraag: haken we daarbij aan of laten we (in de politiek) die situatie maar liggen tot het moment van de werkelijkheid (kerkelijke eenheid)?

Ik ben geneigd hier de ruimte op te zoeken die de confessie m.i. toelaat.

7. Een genuanceerde keuze

Ik wil graag nog eens accent leggen op het feit dat de GPV-nota niet in een schema vervalt als zou het een kerkelijke positiekus van mensen buiten de Gereformeerde Kerken aanvaarden als 'confessioneel voldoende' terwijl onze kerken daarover een ander oordeel hebben. De nota heeft niet het oog op allerlei mensen in – onverschillig welke – allerlei kerkelijke denominaties. De nota spreekt bovendien niet over anderen in een positie die 'confessioneel voldoende' is (of niet), maar legt accent op de roeping die voortvloeit uit Schrift en confessie om over de eenheid van de kerk te spreken.

Aan die roeping wordt gehoor gegeven blijkens kerkelijke samensprekingen. Dat maakt mij voorzichtig in het doen van uitspraken over het al dan niet gehoorzaam zijn aan Schrift en confessie wanneer kerkelijke eenheid nog niet bereikt is. Maar dat is dan tegelijk een andere situatie dan wanneer iemand bewust blijft kiezen voor een positie tegenover of (blijvend) naast de Gereformeerde Kerken.

8. Verder in het goede spoor

Ik hoop in de voorafgaande discussie en nogmaals in deze bijdrage daaraan duidelijk te hebben kunnen maken dat het GPV staat voor eigen vragen in de politieke situatie AD 1993. Daarop moeten antwoorden komen die zich verdragen met Schrift en belijdenis. Een partij als het GPV heeft bij het formuleren van het toelatingsbeleid steeds gekozen voor een strikte verbinding aan Schrift en belijdenis. Dat doet het ook in 1993 waarin de ongehoorzaamheid aan God zich steeds nadrukkelijker manifesteert in de maatschappelijke samenleving en in o.a. het gebrek aan de eenheid van de kerk. Het feit dat steeds minder mensen zich laten gezeggen door het Woord van God plaatst het GPV in een moeilijker situatie bij het toelatingsbeleid dan de meeste andere partijen. Een moeilijk-

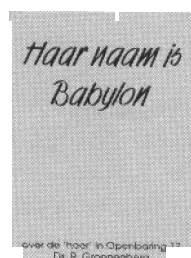
heid die echter in het licht van Gods Woord niet als loden last gedragen hoeft te worden. Integendeel, ook het bouwen aan gereformeerde politiek is werken uit dankbaarheid!

In de verkondiging van het Woord heeft de kerk een centrale plaats en over die kerk spreekt de confessie, die deel uitmaakt van de grondslag van het GPV. Daarop heeft het GPV in de afgelopen 45 jaren mogen voortbouwen, als vrucht van kerkreformatie, door Gods genade. Aan die reformatie herinneren ons ook de statuten, waarin de waarschuwing besloten ligt te blijven bij Schrift en confessie. Daarin ligt de kracht van het GPV.

Het GPV heeft in deze geseculariseerde samenleving geen riant uitzicht op het bereiken van grote getallen in leden of stemmen. Maar God wil trouwe arbeid wel zegenen, zoals bij de verkiezingen in 1989 opnieuw mocht worden ervaren. Laten velen zich op basis van de grondslag verbonden weten in gemeenschappelijke arbeid op de route naar nieuwe verkiezingen in 1994.

S.J.C. Cnossen

Het laatste oordeel over 'de hoer'

'Van het boek Openbaring begrijp ik eigenlijk weinig. Neem nu hoofdstuk 17: wat wordt er met *dis beeld-spraak* bedoeld?'

Veel uitleggers hebben zich gebogen over de vraag wat er met 'de hoer' in Openbaring 17 bedoeld wordt. De vele antwoorden maken het voor de bijbellezer met makkelijker: wie

kan nog wijs uit de vele (elkaartegensprekende) opvattingen?

Dr. Groenbergen zet de verschillende visies met hun argumenten voor u op een rij. Zo geeft hij houvast om het beeld te begrijpen. Uiteindelijk geeft hij zijn oordeel over 'de hoer'.

Haar naam is Babylon, over 'de hoer' in Openbaring 17, 168 pag., geb. f 26.50
Ook verkrijgbaar bij de boekhandel

Oosterbaan & Le Cointre b.v.
Postbus 25, 4460 AA GOES
Tel. 01100 - 15591

TESTAMENT IN TWEEVOUD (2 PETRUS EN JUDAS)

Opnieuw verscheen in de serie 'Commentaar op het Nieuwe Testament' (derde serie) een nieuw deel, en wel een commentaar op 2 Petrus en Judas. De auteur, dr. P.H.R. van Houwelingen, is hier in zekere zin bezig te oogsten wat hij in zijn proefschrift *De tweede trompet* uit 1988 heeft gezaaid. Maar het betreft hier geen 'overjarig koren', want in schrijfrant en in hei bijstellen van bepaald standpunten blijkt hij 'up to date' te zijn.

De echtheid van 2 Petrus

We hebben opnieuw met veel genoegen kennis genomen van zijn werk. Al eerder spraken we onze grote waardering uit voor zijn commentaar op 1 Petrus. Hier willen we nog eens herhalen, hoe waardevol het is dat hij tegenover ecuwenoude en ecuwenlange kritiek de echtheid van 2 Petrus in de lijn van zijn proefschrift onderstreept. Tegenover gangbare exegesen betoogt hij verder dat 2 Petrus niet afhankelijk is van de brief van Judas, maar omgekeerd: Judas heeft bij Petrus gelezen, wat zijn lezers van de apostelen hebben *gehoord*. Petrus zelf beschikte immers ook over een verzameling brieven van Paulus (2 Petrus 3 : 15, 16). Zo kan Judas in bezit zijn geweest van 2 Petrus. Daarbij heeft Judas op een eigen, creatieve wijze het 'geestelijk testament' van Petrus verwerkt voor de lezers die hij zelf op het oog had. Daarnaast speelde ook de brief van Judas' broer Jakobus een grote rol. Deze was waarschijnlijk al overleden, vandaar dat Van Houwelingen tot de titel komt: *Testament in tweevoud*. We achten dit een overtuigend uitgangspunt.

Trefzekerheid

Opnieuw trof ons de trefzekerheid en helderheid van de woordkeus van dr. Van Houwelingen. Zelf hebben we ons ook aan een serie preken over 2 Petrus gewaagd. Daarom temeer waren we benieuwd naar deze commentaar en kwamen we onder de indruk van de directe wijze, waarop deze is geschreven. Ook voor een niet-geschoolde theoloog is het een genoegen hem te lezen.

Met nadruk stelt Petrus dat hij geen 'mythen', zelfverzonnen verhalen, biedt, zoals moderne exegeten beweren. Toen ik me, jaren geleden, op een gesprekskring met voorgangen uit andere kerken, tegenover schriftkritiek beriep op de bekende uitspraak van Petrus: door de Heilige Geest gedreven hebben mensen van Godswegen gesproken (1 : 21) was de tegenwerping dat de schrijver van 2 Petrus een pseudopigraaf was, die net deed alsof hij Petrus was. Toen ik daartegenover wees op diens betoog dat hij zelf op de berg der verheerlijking God over zijn Zoon had horen spreken, was het antwoord: een mythe! Nu

schrijft Van Houwelingen: 'Het gaat bij ons apostolisch getuigenis niet om produkten van de menselijke fantasie, maar om feiten die wij zelf hebben waargenomen. Wij vertellen u feiten, geen fabels. Wat wij u hebben verkondigd, moest ons eerst door de hemel onthuld worden, doordat wij als getuigen de grootheid mochten zien en horen van Zijne Koninklijke Hoogheid Christus' (46). Samen met Jakobus en Johannes heeft Petrus het allemaal mogen zien en horen: drie getuigen!

De Geest in de zeilen

Fraai is ook de weergave van de door mij geciteerde belangrijke tekst 1 : 21: 'Petrus zegt: mensen werden "gedreven" door de heilige Geest, zoals een schip wordt voortgedreven door de wind (Hnd. 27 : 15, 17). Hadden de profeten de Geest niet in de zeilen, dan zouden zij stuurlaas ronddobberen. Maar hun aandrijving was de stuwende kracht van Gods heilige Geest: op volle kracht vooruit!' (53)

Over de dwaalleraars lezen we: 'Deze mensen lijken op dieren, door de natuur bestemd om te vangen en te doden. Zij kunnen eenvoudig niet anders dan als wilde beesten agressief en roofzuchtig tekeer gaan, overal dood en verderf zaaiend.. Zij bestaan vooral uit jachinstinkt' (68).

Ogen wil overspel

Inzake ogen die vol zijn van overspel en onverzadigbaar van zonde schrijft de auteur van deze commentaar: 'Hun blik is helemaal gefixeerd op de leden van het andere geslacht, zodat elke vrouw wordt gezien als iemand waarmee potentieel overspel gepleegd kan worden. In hun ogen weerspiegelt zich de begeerte van hun hart... Onop houdelijk overtreden zij het zevende gebod, zoals Jezus dat in al zijn konsekwenties aan zijn leerlingen had voorgehouden: "Ieder die begerig naar een vrouw kijkt, heeft in zijn hart reeds echtbreuk met haar gepleegd" (Mt. 5,28)' (70). Actueel voor huidige t.v.-kijkers.

De zondvloed

Ook de zondvloed krijgt een fraaie typering: 'De waterdichte scheiding werd opgeheven, het evenwicht van de kosmische waterstaat verbraken. Zo ging de wereldorde van die tijd ten onder, overspoeld door al dat water. De vroegere wereld bevond zich niet langer 'tussen water in', maar zij kwam onder het water te staan. Gods woord was niet alleen creatief en constitutief, maar ook stabiliserend in de schepping. Zij was niet op eigen kracht ontstaan en zal dus evenmin op eigen kracht blijven voortbestaan. De Schepper kan haar maken en breken' (83).

Op heldere wijze wordt over 'drie werelden' gesproken. De 'toenmalige wereld' – door water overspoeld – 'de huidige hemel en aarde' – die wordt opgespaard en eenmaal door vuur zal vergaan – en de 'nieuwe hemel en aarde' – waar volgens Gods belofte gerechtigheid woont. 'Deze "werelden" zijn als drie verschillende decors in één groot drama van drie bedrijven. Het ene decor wordt afgebroken en het andere opgebouwd, maar alle bedrijven spelen zich af binnen het raam van her stuk' (85).

In de huidige discussie of onze wereld volledig vernietigd zal worden, ja dan nee, kiest Van Houwelingen voorzichtig positie: 'Omdat God aan zijn scheppingswerk trouw blijft, is zijn einddoel niet de algehele vernietiging, maar de totale vernietiging van de schepping. Wereldwijde verwoesting sluit een nieuw begin immers niet uit' (93). De continuïteit van heden en toekomst ligt niet verankerd in de schepping, maar in de tmuw van God als Schepper.

Gerechtigheid

Ook prachtig is het te lezen wat over gerechtigheid op de nieuwe aarde wordt gezegd. 'Dat is die rechtvaardigheid, die in de huidige wereld op een enkele uitzondering na pijnlijk wordt gemist.' 'In het eeuwig koninkrijk van Christus is gerechtigheid zowel funderend als overkoepelend. Het is een heelheid scheppende gerechtigheid, die de goede verhoudingen herstelt door de menselijke samenleving tot een samenhangend geheel te smeden en haar onder te brengen in een passend milieu. Wij verwachten dus een bewoonbare wereld, waas een ideale rechtsstaat is gevestigd. En dat is geen gedromde utopie van mensen, maar beloofde realiteit van God, die eens de hemel op aarde brengt. Geen wereldvernietiging, maar wereldvernieuwing is uiteindelijk de verrassende ontknoping van zijn belofte' (97). Dan is het huis van de schepping weer een veilige woning, een huis van gerechtigheid.

Uit het voorgaande kunnen de lezers merken dat ik bijzonder gelukkig ben met de verschijning van deze commentaar. Er wordt niet alleen bondige en overtuigende exegetische geboden, maar het gebeurt tegelijk zo, dat de actualiteit voor de lezers van onze tijd bijna op elke bladzijde doorklinkt.

Zonen van God en dochters van mensen

Iets minder gelukkig zijn we, wanneer dr. Van Houwelingen bij zijn uitleg van 2 : 4 e.v. een verbinding legt tussen het zondigen van de engelen en Genesis 6 (59, 60). Hier brengt hij een correctie aan op wat hij in zijn proefschrift schreef. Hij zegt daar op hl. 166 dat een dergelijke verbinding onwaarschijnlijk moet worden geacht en dat we bij zondigen moeten denken aan de opstand tegen God, die niet in 'de wereld van vroeger', maar al eerder heeft plaatsgevonden.

De uitvoerende artikelen van prof. H.M. Ohmann over Genesis 6 hebben hem blijkbaar aan het wankelen in deze overtuiging gebracht. Ik geef toe dat dit bijbelgedeelte moeilijk te verklaren is. De Joden zagen in 'de zonen Gods', die uit 'de dochters der mensen' vrouwen namen,

de engelen. En uit deze verbintenissen zou dan een geslacht van geweldenaars, reuzen, geboren zijn (Gen. 6 : 4). Maar het staat er niet rechtstreeks. Zonder meer wordt gezegd: 'De reuzen waren in die dagen op de aarde en daarna'. Immers: het hele leven had toen 'reusachtige' proporties, denk maar aan de dinosaurussen in de dierenwereld. In die wereld met enorme proporties leefden ook 'de zonen van God'. Dat zijn niet heidense 'godenzonen' in het algemeen, maar zij die als Adam 'zoon van God' mogen heten. Het ziet op de 'hoge komaf' van de mensen. Vergelijk Psalm 82: Gij zijt goden. En Hand. 17 : 29: Wij zijn van Gods geslacht. Maar die zonen van God worden zo geobsedeerd door de vrouwelijke schoonheid, dat ze overmoedig gaan optreden en die vrouwen nemen, die ze maar wilden. Dat ziet op pure willekeur. De enige maatstaf was vrouwelijke schoonheid. Dochter? van de mensen worden ze genoemd. Maar ze waren toch allemaal mensen? Ja, maar het menselijke gaat al te zeer overheersen. En de enige inastaf is: de schoonheid; leve het schone leven. Er wordt hier blijkbaar een grens overschreden, want in 6 : 3 staat dat de mensen zich hebben *misgaan*. Over engelen wordt helemaal niet gesproken. Bovendien strekt Gods straf zich straks uit tot mannen en vrouwen. De mannen namen het initiatief, maar de vrouwen lieten het zich graag aanleunen. Er ontstaat een overmoedig huwelijks- en geslachtsleven, waarbij alleen de schoonheid telt. Christus zal deze mentaliteit later typeren als: zij aten en dronken, zij huwden en gaven ten huwelijk (Matt. 14 : 38). Nu is eten, drinken en trouwen niet verkeerd. Waarom sprak Christus dan zo veroordelend? Omdat dit *het een en al* op aarde was geworden! Wat wij vandaag *horizontalisme* noemen. Zonen van God – wat een afkomst! Alleen maar uit op menselijke schoonheid – wat een afgang! Laten we eten en drinken en trouwen, want morgen sterven wij. Het is de bezetenheid van *het mooie* menselijke leven. Daaraan dronken zij zich een roes. En daarover komt Gods oordeel.

Er zou meer van te zeggen zijn, maar we volstaan met twee opmerkingen.

1. De bijbel zegt duidelijk dat engelen geen seksualiteit kennen; ze bezitten geen lichaam van vlees en bloed en kunnen dus geen kinderen verwekken. Laat dat misverstand maar over aan de heidenwereld met een heel scala van goden en godinnen die met mensen paren.

2. In 2 Petrus en Judas gaat het over engelen die gestraft worden, maar in Genesis 6 uitsluitend over *mensen* die Gods oordeel ondergaan.

Waarom zouden mensen daar gestraft worden om zonden die engelen hadden bedreven? Mijns inziens valt deze verbinding tussen 2 Petrus en Genesis niet te leggen.

Maar dit was dan even een punt ter discussie. Zonder discussie zou het leven ook saai worden.

Al met al willen we nog eens uitspreken dat we bijzonder ingenomen zijn met deze commentaar, die we veel lezers en verwerkers toewensen. W.G. de Vries

N.a.v.: P.H.R. van Houwelingen, 2 Petrus en Judas. Testament in tweevoud. Uitg. Kok, Kampen. Prijs f 36,-.

Bij de uitgeverij J.J. Groen en Zoon te Leiden kwam weer een groot aantal boeken uit. We kondigen ze kost aan.

Dr. J.W. Kirpestein schreef een dissertatie over *Groen van Prinsterer als belijder van Kerk en Staat in de negentiende eeuw*. Hij komt tot de conclusie dat Groen ons nog veel te zeggen heeft, omdat het hem als belijgend christen onmogelijk was met de liberale heginselen te leven. 'De woorden anno 1993 mogen veranderd zijn, de achterliggende theorieën, waar Groen mee streed zijn naar mijn overtuiging dezelfde gebleven.' Prijs: f 39,95.

Drs. K. van der Zwaag schreef een boek over *Augustinus, de kerkvader van het westen*. Hij geeft een begrijpelijk overzicht van zijn leven, zijn denkbeelden en zijn belangrijkste werken. Augustinus-kenner dr. J. van Oort schreef een Ten Geleide. Prijs: f 29,95.

Ds. J. Hegger gaat in op de vraag, waarom de verwereldlijking met haar verwoestende gevolgen ook doordringt in schriftgetrouwe kerken. De titel van zijn boek luidt: *De grote toekomst. Gedachten over de wederkomst van Christus en het eeuwige leven*. Hij wil zich niet vermoeien met allerlei speculaties over een duizendjarig vrede-rijk op aarde, maar wijst het chiliasme ook niet geheel af. Prijs: f 24,50.

Uit het Engels werd vertaald het boek van Elisabeth Elliot *Hartstocht en reinheid*. Ze gaat op pastorale en persoonlijke wijze in op de strijd die het kan kosten om in de verkeringstijd en als alleenstaande rein te leven voor Gods aangezicht. Tegelijk wijst ze de invulling van reinheid als puritanisme af. Prijs: f 24,95.

Opnieuw heeft dr. J. Haitsma zich bezig gehouden met *Christiaan Salomon Duijsch*. Over deze rabbijn die zich tot Christus bekeerde schreef hij in 1988 een boek, in ons blad al besproken. Voor dit tweede boek heeft hij veel gereisd en zelfs lange fietstochten ondernomen. Om respect voor te hebben. Het boek verscheen in de serie 'Messiasbelijvende Joden, vergeten eerstelingen'. Prijs: f 24,50.

Over de 'alternatieve geneeskunde' werd een boek geschreven onder de titel *Mag ik alternatief behandeld worden?* Daaraan werkten mee E.C. van Baalen, H. Jochemsen, J. Koppelaar, R.H. Matzken en C. Steyn. Een breed scala wordt hier aangesneden en besproken. Terecht wordt tegen allerlei occulte overtuigingen en methoden gewaarschuwd. Maar de 'gave' van een magnetiseur zonder meer als een 'handicap' en een invalspoort van satan te zien gaat ons te ver. Zo zou er meer te noemen zijn dat aanleiding geeft dit boek wel kritisch te lezen. Prijs: f 37,50.

Van de hand van dr. G. Puchinger verscheen *Landvoogd en minister*, waarin de belangrijkste personen en momenten van de laatste veertig jaar van onze koloniale geschiedenis beschreven worden. De briefwisseling tussen landvoogd en minister, ook de particuliere, wordt weer gegeven. Eveneens de invloed van koningin Wilhelmina. Aan de deskundigheid van de auteur bestaat geen enkele twijfel. Wel vraag ik me af of de historische interesse even groot als deze deskundigheid zal zijn. Dit neemt niet weg dat hier een belangrijke historische documentatie wordt gegeven. Prijs: f 42,50.

We kondigen ook nu weer twee 'Kerkelijke Handboeken' aan.

Jaarboek van de Christelijke Gereformeerde Kerken in Nederland, onder redactie van ds. H. van der Schaaf, drs. J.C.L. Starreveld en ds. H.J.Th. Velema. Het bevat de gebruikelijke gegevens over het kerkelijk leven. Uiteraard interesseert ons het Jaaroverzicht het meest. Ds. Starreveld constateert dat het ledental nagenoeg gelijk bleef: 75.721. Tot de kerken traden 35 toe en 473 gingen naar geen kerk of werden uitgeschreven. Het getal van hen die naar andere kerken overgingen bedraagt 1227 en van hen die overkwamen 1008. Het 'grensverkeer' met de Hervormde Kerk is het grootst. De aantrekkingskracht van de Pinkstergroepen is niet bijzonder groot. Volgens de schrijver van dit Jaaroverzicht is het duidelijk dat ootmoed en werkzaamheid geboden zijn ten aanzien van hen die geen sterke verbondenheid met de gemeente hebben en dreigen af te vallen. Uitg. Van Brummen/Buijten & Schipperheijn, Amsterdam. Prijs: f 15,75.

Het Informatieboekje voor de Nederlandse Gereformeerde Kerken verscheen deze keer onder redactie van drs. H. Algra. Ook nu zijn de kerkelijke gegevens weer duidelijk op een rijtje gezet. Het jaar 1992 lijkt volgens hem heel gewoon. Wel staan de kerken midden in het spanningsveld tussen de veranderende cultuur en een kerk met een oude boodschap die gepredikt en overgedragen moet worden. Het ledental is iets gedaald. Tien jaar geleden telden deze kerken 29.301 leden, momenteel 29.543. Ook hier moet geconstateerd worden dat het aantal leden dat zich onttrekt en zich bij geen ander kerkverband voegt stijgend is. Een tendens die zich in allerlei kerken voordoet, ook in de onze. Als wekelijks 'hoorder' is drs. Algra van mening dat er grote overeenkomst is in de prediking, al verschilt de 'vorm' wel. Uitg. Buijten en Schipperheijn, Amsterdam. Prijs: f 15,60.

W.G. de Vries

Als de Bijbel je niets meer zegt

Michiel Gouman schreef in het informatieblad van de Navigators Raster van juni over hoe het lezen van de Bijbel ons kan treffen:

Niet alleen het weer gaat me in de winter in de koude kleren zitten, maar mijn stemming was tussen de depressies ook licht depressief van toonzetting. Wie ben ik? Wat ben ik eigenlijk aan het doen? Wat heb ik nou helemaal bereikt tot nog toe? Dat km het venijnige type vragen zijn waar je bijna niet meer overheen kunt kijken.

Ik ben natuurlijk wel een beetje gewend aan die seizoenachtige wisselingen in m'n stemmingen. Maar wanneer je met een leeg, wat katterig gevoel boven je bijbel zit, dan zijn er tijden dat er niets tot je spreekt. Het is tē bekend. Je kijkt gewoon nergens van op: wonderen, de bergrede, het geloof van Abraham, noem maar op. Het krijgt allemaal geen vat op je. Je verstand wrdt niet gestimuleerd. Je gevoel niet geraakt. En je wil geeft even niet thuis. Iets wat jullie waarschijnlijk onbekend voorkomt!?

Goed, in dergelijke toestand dacht ik opeens; RE wilde dat ik plotseling al mijn bijbelkennis kwijt zou zijn, door middel van een soort gezegende black-out. Niets meer van de bijbel weten en vanaf hetzelfde moment dagvers, onbevooroordeeld, helemaal opnieuw gaan lezen'. Dat zou nog eens vuurwerk geven!

Ik bladerde door vanuit een lievelingspsalm, die me niet kon boeien, naar Marcus en begon te lezen. Binnen tien minuten werd ik geïntrigeerd, geboeid en ontroerd door de hoofdpersoon van het verhaal – Jezus – en stond het me weer helder voor ogen: dit zijn de woorden met ruggegraat, dit is de Persoon bij wie ik moet zijn, bij wie ik wil zijn. Echt een levend Woord. Woorden waarvan je opleeft,

Het onverwachte van Marcus had me direkt te pakken. Jezus doet twee dingen die fantastisch zijn. Hij geneest een melaatse en een verlamde. Maar heel anders dan verwacht. Ik zou persoonlijk hard voor zo'n melaatse zijn weggelopen. Of (als ik de macht zou hebben) 'm gauw genezen voordat hij mij zou kunnen besmetten.

En zo zijn mensen indertijd met hem omgegaan. Ga weg, jij bent een bron van besmetting.

Hij was natuurlijk eenzaam en dood-ongelukkig. Voelde zich vies en lelijk. En Jezus laat zich door intens medelijden bewegen en raakt hem aan in zijn diepste pijn. Hij raakt hem aan. Een gebaar van 'je mag er zijn'. Ik ken je en herken je. Welkom. Ik hen ervan overtuigd dat Jezus daarmee de diepste pijn van verwerping geneest en dat de lichamelijke genezing van de melaatsheid in rangorde daarop volgt.

Je verwacht bij de verlamde man een genezing. Je denkt zo snel dat je het patroon kent (oh, er volgen nu een aantal genezingen). Maar het trof me dat Jezus in de diepste nood van deze man afdaalt. Namelijk de zonde, die zijn leven verlamt. Ik zou me blind staren op die lichamelijke handicap. Maar Hij stoot door tot de kern en biedt vergeving voor dat fundamentele probleem aan. Dat de man geestelijk weer springlevend is laat Jezus zien door zijn lichaam ook nog te genezen. Een indrukwekkende Heer hebben we!

Enige tijd later las ik beide stukjes nog eens op m'n eigen leven toegespitst door.

Twee vragen doken op:

1. Mag Jezus de plekken van mijn leven aanraken, waar ik mij vies, gecompromitteerd en verslagen weet?
2. Zijn er zonden, die mijn leven op termijn kunnen verlammen? (Zo ja, heb ik daarvoor mogelijk vrienden nodig, die me bij Jezus brengen?)

Creativiteit en spiritualiteit nodig?

Prof. Runia lichtte de Christian Reformed Church of North America in over de ontwikkelingen in de synodaal Gereformeerde Kerken. Na honderd jaar zijn het heel andere kerken geworden.

Er was een geweldige invloed van de secularisatie. En door de scheuringen van 1926 en 1944 verloor de kerk haar evenwicht en werd ze als een vogel die scheef vliegt omdat er wat aan een van de vleugels mankeert.

Waar staan deze kerken vandaag? In het Centraal Weekblad van 9 juli lezen we het tweede deel van het verhaal:

Jaren zestig en zeventig

In deze jaren begaven opnieuw jongere theologen (zoals Kuitert en Wierringa; hun namen hebben hier alleen maar een exemplarische functie) zich op nieuwe wegen, en de kerk wist eigenlijk niet hoe en wat ze met hen aan moest. Opeenvolgende synoden hielden zich met hun visies bezig maar, zoals ds. C. Mak (zelf vier jaar lang voorzitter van de synode) eens geschreven heeft, waren de synoden nogal 'volgzaam' (in de goede zin van het woord). Aan de ene kant zei de synode zeer duidelijk dat Wiersinga's visie op de verzoening onaanvaardbaar was en is, omdat ze het hart van het evangelie aantast; aan de andere kant vroeg de synode de kerkeraad (en classis) van Amsterdam wel om verder met hem te spreken, maar de mogelijkheid van tucht of eventuele afzetting werd bij mijn weten nooit genoemd. Op meer dan een synode kwamen Kuiterts denkbeelden ter sprake en soms werd hij ook wel 'vermaand', maar er werden nooit 'maatregelen' genomen.

Dat hoeft ons ook niet te verbazen, want sinds de jaren zeventig waren de synoden grotendeels samengesteld uit mensen van de nieuwe generatie, die in hun eigen denken en geloven soms niet zo ver van iemand als Kuitert verwijderd waren. In ieder geval wilde de nieuwe generatie geen officiële tuchtmaatregelen, die gemakkelijk weer op een nieuw schisma zouden kunnen uitlopen. Hoewel de meesten van deze synodeleden zelf de Vrijmaking niet (meer) hadden meegemaakt, had de breuk van 1944 ook aan hen een soort trauma bezorgd.

Grote veranderingen

Dit alles betekent dat de GKN sinds de jaren zestig in allerlei opzicht veranderd zijn. Als men 1993 vergelijkt met 1892 (toen de GKN tot stand kwamen door de 'vereniging' van de kerken van Afscheiding en Doleantie), lijken de GKN van vandaag een heel andere kerk te zijn: Weliswaar zijn de drie oecumenische symbolen en de 'drie formulieren van enigheid' nog steeds de officiële basis van de kerk. De laatstgehouden synode heeft zelfs uitgesproken dat de ondertekening van de belijdenis door nieuwe ambtsdragers gehandhaafd dient te blijven.

Toch spelen de confessies nauwelijks een rol van enige betekenis in het kerkelijk leven, en dat geldt zowel van de synoden als van de plaatselijke kerken. Synoden houden zich nauwelijks meer met vragen van de leer bezig. Op de synodale agenda ligt de nadruk veeleer op de ethische vragen. In de plaatselijke

gerneente is de catechismusprediking tot een zeldzaamheid geworden. Catechetisch onderwijs richt zich meer op de inhoud van de bijbel zelf dan op de belijdenis van de kerk. Kerkleden vragen niet in de eerste plaats of een bepaalde visie in overeenstemming mei de belijdenis is. Ze meten nieuwe visies eerder aan de vraag of ze hun aanspreken en overeenkomen met hun eigen ervaringen, en eventueel of ze er mee kunnen in hun geestelijk leven of in de dagelijkse levenspraktijk.

Theologische verschuivingen

Op theologisch vlak is de situatie in veel opzichten gelijk aan wai er in de kerken als geheel plaatsvindt. Ook hier hebben zich bij bepaalde mensen grote verhuivingen voorgedaan. Prof. Kuiterts recente publikatie, die zich met de apostolische geloofsbelijdenis bezighoudt, *Het algemeen betwijfeld christelijk geloof* en die in de ondertitel 'een herziening' wordt genoemd, beleefde in één jaar tijds tien drukken en er werden meer dan 50.000 exemplaren van verkocht. De hele gereformeerde en christelijke traditie wordt door hem 'beproeft', niet op grond van de vraag of de verschillende aspecten van die traditie in overeenstemming met de bijbel zijn, maar door te vragen of ze een antwoord geven op de fundamentele en existentiële vragen van het menselijk leven; waar kom ik vandaan, waarheen ben ik op weg, wat is de zin van mijn bestaan, waar vind ik hulp wanneer ziekte, pijn, rouw, eenzaamheid en uiteindelijk de dood mij overkomen?

Aan het slot van zijn boek zegt Kuitert heel nadrukkelijk en heel luid dat hij niets moei hebben van de traditionele leer van de inspiratie van de Schrift. 'Weg ermee, dat is het enige dat ik zeggen kun. Om de bijbel over te houden, of liever, hem terug te krijgen, moet de klassiek-gereformeerde beschouwing weg' (292). Voor Kuitert is de bijbel niet Gods openbaring aan ons, maar hij is het *zoekontwerp* van Israël en de kerk, waarin we horen wai Israël aan God, en de apostelen aan Jezus hebben ervaren. Kuitert ontkent hiermee niet dat God zich geopenbaard heeft. Hoe zouden we anders iets van Hem weten? Maar wat we van God horen, komt altijd van en dooi die anderen heen. Scherp geformuleerd: 'Alles wat wij over boven zeggen, komt van beneden' (23).

Tucht of tolerantie?

Tot dusver heeft geen enkele mindere vergadering (kerkeraad, classis of particuliere synode) aan de generale synode gevraagd de visie van Kuitert te toetsen en/of eventueel maatregelen te nemen. Hetzelfde geldt ook van de laatste publikatie van dr. Wiersinga (Geloven hij daglicht) waarin hij afscheid neemt van de hele 'gereformeerde erfenis'. Ik heb het gevoel dat de GKN niet meer weten hoe ze moeten handelen met visies die duidelijk van de belijdenis, en vaak ook van de Schrift afwijken. Zoals ik al schreef, is kerkelijke tucht een verouderd en onaangenaam woord geworden en de werkelijkheid ervan past volgens de meeste kerkleden helemaal niet in het plaatje van onze moderne samenleving. Anders gezegd, het trauma van 1944 drukt nog zwaar op de GKN. Als de leden van deze kerk gevraagd worden te kiezen tussen tucht en tolerantie zal de grote meerderheid ongetwijfeld kiezen voor tolerantie, zelfs als ze het persoonlijk niet met de verkondigde visies eens zijn.

Een paar maanden geleden vat dr. J. Veenhof de situatie in de GKN zo samen: 'Traditie en ervaring beginnen almeer uiteen te wijken. Voor onze jongeren maar ook voor ouderen'. Het is dan ook geen wonder dat de GKN hoe langer hoe meer op de Nederlandse Hervormde Kerk gaan lijken, in het bijzonder wat de pluraliteit in theologie en spiritualiteit betreft, en het is evenmin een wonder dat het proces van Samen op Weg verder doorgaat.

Geen verliespost

Ik geloof dat het onverstandig en zelfs fout zou zijn als de Christian Reformed Church (CRC) van Noord-Amerika de GKN als een verliespost zou afschrijven. Ongetwijfeld zijn er momenteel nogal grote verschillen tussen de twee kerken. In allerlei opzichten staat u in de CRC veel dichterbij de klassiek-gereformeerde traditie. U bent veel voorzichtiger in uw omgaan met nieuwe vragen en problemen. Vandaag hecht u felle debatten over bepaalde zaken, zoals de vrouw in het ambt en de relatie tussen schepping en evolutie. Dit waren ook de vragen waar wij een jaar of vijftig geleiden op stonden. Ik wil daarmee niet zeggen dat u dus gewoon vijftig jaar achter ons aan komt. Dat zou niet alleen arrogant zijn, maar ook dom. Ongetwijfeld zijn de vragen dezelfde, maar terecht (!) kopieert u onze antwoorden en oplossingen niet, maar zoekt u naar antwoorden die bij uw eigen situatie passen. En u bent, geloof ik, vaak veel voorzichtiger dan wij en probeert bewust en nadrukkelijk te blijven binnen de gereformeerde traditie.

Op dit ogenblik zijn wij in Nederland weer met andere vragen bezig. Bijvoorbeeld wat betekent geloven voor een mens in een bijna totaal gesecculariseerde cultuur? Wat is de identiteit van een gereformeerde kerk aan het einde van de 20e eeuw? Wat is de boodschap die mensen in en buiten de kerk vandaag moeten horen? Hoe kunnen we die boodschap zo formuleren dat ze de existentiële gevoelens en vragen van de mensen raakt? Hoe kunnen we een halt toeroepen aan de kerkverlating en wat nog erger is: de geloofsverlating, met name onder jongeren? Hoe kunnen we het transcendentieverlies dat zo karakteristiek voor onze huidige cultuur is bestrijden en genezen? Onze Jaarste synode-vergadering heeft zich uitvoerig bezig gehouden met een rapport over de relatie tussen jongeren en de kerk. Aan dit rapport lag niet alleen veel onderzoek ten grondslag, maar het was in het bijzonder ook gebaseerd op uitvoerige gesprekken met jonge mensen zelf. Tot dusver hebben we meer vragen dan antwoorden gevonden!

Inderdaad, schrijf ons niet af. We hebben elkaar nodig, misschien wel meer dan we op dit moment beseffen. Het zou trouwens ook onjuist zijn om de GKN alleen maar te beoordelen aan de hand van wat theologen en synodale vergaderingen zeggen. Recent onderzoek heeft aangetoond dat 70% van de leden van de GKN de kerk als zeer belangrijk in hun leven beschouwt. Volgens 89% is het christelijk geloof belangrijk of zeer belangrijk. 89% van de ouderen en 87% van de jongeren gelooft dat God zichzelf in Jezus Christus geopenbaard heeft. Tussen de 75 en 80% van alle leden zegt dat het geloof van grote betekenis voor het leven van alledag is. Het is ook goed erop te letten dat de laatste tijd hoe langer hoe meer mensen zoeken naar wegen om hun persoonlijke spiritualiteit te versterken.

Toekomst

Natuurlijk ben ik niet in staat om die toekomst te voorspellen. Volgens de godsdienstsocioloog dr. J.B.G. Jonkers (Kampen) zijn er in theorie drie mogelijkheden. 1. Ze kunnen proberen terug te keren naar de oude strikte traditie. 2. Ze kunnen ongeremd doorgaan met het aanpassingsproces aan de moderne gesecculariseerde samenleving. 3. Ze kunnen proberen op een creatieve manier, in nauw contact met de moderne samenleving, de betekenis van het evangelie en het geloof vorm en inhoud te geven.

Jonkers gelooft dat mogelijkheden 1 en 2 doodlopende wegen zijn. De eerste weg zou vast niet door de meerderheid geaccepteerd worden en dus op een nieuwe scheuring uitlopen. Op de tweede weg zou de kerk zichzelf overbodig maken. Alleen de derde weg biedt toekomst. Maar deze weg vereist niet alleen

veel creativiteit maar ook een diepe spiritualiteit.

Persoonlijk zou ik er aan toe willen voegen: het vereist een gehoorzaam luisteren naar de Schrift, evenals ook het voortdurende gebed dat God zijn Geest in rijke mate wil geven aan de kerk en haar leden, in het bijzonder ook aan haar geestelijk 'leiders' en haar theologen. Wat we in de GKN nodig hebben is een *nieuw werk van de Geest*. Maas geldt dat niet evenzeer van de CRC?

Een ontdekkend verhaal, dat veel te denken geeft.

Elke christen staat vandaag voor een veelheid van wegen die hij in kan slaan. Volgens sommigen zijn de synodaal Gereformeerde Kerken een voorbeeld voor andere kerken in de 'gereformeerde gezindte' in het open onder ogen zien van de uitdagingen van de moderne tijd. Ze zijn dan wel niet meer orthodox te noemen, en kennen vrijzinnige tendenzen, maar zij zoeken dan toch maar naar wegen om in onze samenleving nog betekenis te hebben.

Prof. Runia geeft een invoelend en mee-levend verslag van de ontwikkelingen in de kerken waartoe hij behoort. Toch kan hij niet gelukkig zijn met die ontwikkelingen. Het is jammer, dat hij dat in deze verhalen niet zegt. En zich niet sterk wil maken voor een terugkeer naar de 'oude strikte traditie'. En daarmee voor zijn deel eraan meewerkt dat het geloof van zovele gewone gemeenteleden van deze kerken steeds minder belijnd gereformeerd wordt. Creativiteit en spiritualiteit zijn mooie woorden. Beter is het om feitelijk terug te keren tot het bijbels abc en de banden te verbreken met wie daarin niet mee willen gaan. Zou dat niet een werk van de Geest zijn?

G.J. van Middelkoop

UIT DE KERKEN

BEROEPEN

Beroepen te Haarlem: A. de Ruiter te Lelystad; te Uithuizen: T. Groenveld te Anna Paulowna i.c.m. Enkhuizen.

Aangenomen naar Harlingen: E.J. Hempenius kandidaat te Kampen, die bedankte voor Creil i.c.m. Nagele, Doeburg i.c.m. Doetinchem. Harkstede i.c.m. Overschild. Nijenga-Opeinde i.c.m. Mildam, Oestgeest, Ulrum en Ylcuten-De Meern i.c.m. Maarsen-Breukelen.

Toegelaten tot de dienst des Woords door classis Middelburg: R. Kuipers, beroepen te Middelburg.

KERKDIENTEN

Marum * Vanaf 11 juli t/m 8 augustus worden de diensten gehouden in de kerk te *Kornhorn*, Provincialeweg 58. Aanvang diensten: 9.00 en 14.00 uur.

Brunssum-Treebeek * T/m 5 september worden de diensten gehouden in de Herv. Bethelkerk, hoek **Ps.** Hendriklaan/Heugenstraat te Brunssum. Aanvangstijden tussen 18 juli en 8 augustus: 9.00, 10.30 en 17.00 uur. Tussen 15 augustus en 5 september: 10.00 en 17.00 uur.

Neede * Vanaf 18 juli t/m 22 augustus extra kerkdiensten in *Winterswijk* in het kerkelijk centr. *Balinkes*. Aanvang diensten: 8.30 uur, middagdiensten wisselende tijden.

In het eigen kerkgebouw te *Neede*, hoek Meyersweg/Oranjelaan. Aanvang diensten: 10.15 uur, middagdiensten wisselend.

Goes * Vanaf 18 juli t/m 15 augustus enkele diensten. Aanvang: 9.30 uur en 16.30 uur.

Hengelo * Op 25 juli en in de maand augustus enkele diensten. Aanvang diensten: 9.00 en 16.30 uur.

Wezep * Vanaf 11 juli t/m 8 augustus enkele diensten. Aanvang: 9.00 en 14.30 uur.

BEVESTIGING EN INTREDE

W. van der Schee, kandidaat te Kampen, werd zondagmorgen 18 juli jl. bevestigd te Loenen-Abcoude en Weesp-Nigtevecht, door prof. B. Kamphuis. De intrede vond 's middags plaats. Nieuw adres: Keizer Ottolaan 34, 3632 BW Loenen aan de Vecht, ☎ (02943) 2706.

ADRESWIJZIGINGEN E.D.

Russum-Huizen * *Penningmeester*: D. van der Lucht, Waltherlaan 8, 1402 XL, ☎ (02159) 11071 (p. 107).

Dronten * *Kerkeraad*: Postbus 137, 8250 AC; *Scriba*: G.H. Tiekstra, De Oeverloper 445, 8251 HS, ☎ (03210) 14720 (p. 97).

Haarlem * *Scriba*: D. van Loon, ☎ (023) 244568; *Diakonie*: J. Verhage, ☎ (023) 383275 (p. 120).

Katwijk * *Kerkeraad*: Postbus 127; *Scriba*: A.J. Heemskerk, Waterman 4, 2221 NK, ☎ (0171) 25885 (p. 127).

Rotterdam * Ds. A.S. van der Lugt, ☎ (010) 4653385 (p. 132).

Zwolle-Zuid * *Scriba*: P.R.A. Borg, Postbus 40076, 8004 GB Zwolle, ☎ (038) 657317 (p. 89).

Vroomshoop * *Preekvoorziening*: H.J.P. Hofsink-van der Tholen, Pr. Kennedystraat 65, 7681 EW, ☎ (05498) 41085.